

Серыя «У дапамогу педагогу»
заснавана ў 1995 годзе

Навукова-метадычны часопіс
Выдаецца з I квартала 1997 года
Рэгістрацыйны № 842
Выходзіць штомесяц са студзеня 2006 г.

ГІСТОРЫЯ ПРАВЛЁНЫ Выхавання

«У дапамогу педагогу»
Серыя

№ 4 (58) 2007

РЭДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ

- М. І. МІНЦКІ — галоўны рэдактар, *кандыдат гістарычных навук*
У. В. ТУГАЙ — першы намеснік галоўнага рэдактара, *доктар гістарычных навук, прафесар*
Н. М. ГАНУШЧАНКА — намеснік галоўнага рэдактара, *кандыдат гістарычных навук*
Л. В. САЛАМАХА — адказны сакратар
І. І. БАГДАНОВІЧ, *кандыдат педагагічных навук*
С. В. ПАНОЎ, *кандыдат педагагічных навук*
С. М. ХОДЗІН, *кандыдат гістарычных навук*
В. М. ШУТАВА, *кандыдат гістарычных навук*
Л. У. ЖЭРКА

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА

- У. В. ТУГАЙ — старшыня
М. М. ЗАБАЎСКІ, *доктар гістарычных навук, прафесар*
А. А. КАВАЛЕНЯ, *доктар гістарычных навук, прафесар*
В. А. КАПРАВА, *доктар педагагічных навук*
І. В. КАРПЕНКА
Г. А. КОСМАЧ, *доктар гістарычных навук, прафесар*
У. С. КОШАЛЕЎ, *доктар гістарычных навук, прафесар*
М. С. СТАШКЕВІЧ, *доктар гістарычных навук, прафесар*
В. М. ФАМІН, *доктар гістарычных навук, прафесар*
І. І. ЦЫРКУН, *доктар педагагічных навук, прафесар*

Заснавальнік і выдавец —

РУП «Выдавецтва «Адукацыя і выхаванне»»
Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

220070, г. Мінск, вул. Будзённага, 21; тэл.: 297-93-20 (адк. сакратар),
297-93-22 (аддзел маркетынгу), факс: 297-91-49
e-mail: aiv@aiv.by, http://www.aiv.by

ТЭАРЭТЫЧНЫЯ І МЕТАДАЛАГІЧНЫЯ АСНОВЫ ШКОЛЬНЫХ КУРСАЎ ГІСТОРЫІ

Іван Багдановіч, загадчык кафедры дапаможных гістарычных дысцыплін і метадыкі выкладання гісторыі БДПУ імя Максіма Танка

Сучасны этап развіцця гістарычнай навукі і адукацыі характарызуецца тым, што ўзніклі прынцыпова новыя сацыякультурныя з'явы і праблемы, абумоўленыя карэннымі зменамі ва ўсіх сферах жыцця постсавецкага грамадства. Да цяперашняга часу ў тэорыі і метадыцы выкладання гісторыі працэс асэнсавання гэтых з'яў і новых падыходаў у метадалогіі гісторыі яшчэ не завершаны. Усё гэта адмоўна адбіваецца на школьнай гістарычнай адукацыі.

З канца 1980-х гг. айтынная гістарычная навукка ўступіла ў новы плюралістычны этап свайго развіцця. Марксісцкая філасофія і метадалогія гісторыі, якія кіравалі ў савецкім грамадазнаўстве, страцілі сваё манопольнае становішча. Фармацыйная тэорыя сусветна-гістарычнага працэсу, якая з'яўлялася ў СССР тэарэтычным фундаментам акадэмічнай гісторыі як навукі і курсаў гісторыі ў ВНУ і сярэдняй школе, таксама падверглася крытычнаму аналізу. У працэсе навуковых дыскусій, якія разгарнуліся на старонках часопісаў «Всемирная история» і «Новая и новейшая история» ў канцы 80-х — пачатку 90-х гг., на міжнародных і рэспубліканскіх навукова-тэарэтычных канферэнцыях [1], а таксама ў «Канцэпцыі школьнай гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь» [2, с. 2–3] было адзначана, што фармацыйная парадыгма гісторыі ў многім вычарпала сябе. Увага гісторыкаў была накіравана на асэнсаванне і выкарыстанне новых тэарэ-

тычных падыходаў даследавання гістарычнага працэсу, перш за ўсё такіх, як *цывілізацыйны, культуралагічны, акіялагічны і антрапалагічны*.

Навуковыя дыскусіі прывялі да таго, што многія гісторыкі адмовіліся ад выкарыстання адзінай універсальнай марксісцкай дактрыны гістарычнага працэсу. Гэта, безумоўна, мела станоўчае значэнне, таму што былі ліквідаваны жорсткія ідэалагічныя рамкі, у якіх развівалася гістарычная навукка ў СССР. Адначасова гэта стварыла перадумовы да некаторага размывання тэарэтычных і метадалагічных асноў гістарычнай навукі, пранікнення ў яе міфалагічных і парагістарычных канцэпцый гістарычнага развіцця, якія не мелі пад сабою грунтоўнай факталагічнай базы. Сама крытыка універсальнай дактрыны фармацыйнага развіцця гістарычнага працэсу часта насіла павярхоўны і кан'юнктурны характар і не абапіралася на грунтоўную навуковую крытыку яе недахопаў і паказ пераваг цывілізацыйнага і іншых метадалагічных падыходаў у гістарычным даследаванні. У такіх умовах пытанне аб тэарэтычных і метадалагічных асновах школьнай гістарычнай адукацыі набыло асабліва актуальнасць.

Курс гісторыі ў агульнаадукацыйнай школе па сутнасці ўяўляе сабою пэўную пазнавальную мадэль, пэўны звод гістарычных і гісторыкакультурных ведаў, сфармуляваных грамадствам праз адпаведныя дзяржаўныя інстытуты. Таму ўзнікае

пытанне, ці павінны аўтары школьных падручнікаў і настаўнікі прытрымлівацца якой-небудзь пэўнай канцэпцыі гісторыі, ці могуць яны прымяняць розныя падыходы і спосабы тлумачэння гістарычнай рэчаіснасці. Другое не менш прынцыповае пытанне, якое вынікае з першага, — ці можна вылучаць базавы змест школьнага курса гісторыі, што павінен вывучацца незалежна ад таго, якіх навуковых пазіцый прытрымліваецца аўтар падручніка. Гэтыя пытанні таксама застаюцца канчаткова не вырашанымі і прыводзяць да дыскусій як сярод вучоных, так і сярод настаўнікаў.

Найбольшай праблемай ва ўзаемаадносіннях гістарычнай навукі і школьнай гістарычнай адукацыі з'яўляецца пытанне аб тым, ці павінна школа як сацыяльна-педагагічны інстытут будаваць выкладанне гісторыі на аснове сучасных навуковых уяўленняў фундаментальнай навукі, ці павінны педагагічныя мэты дамінаваць над навуковымі. У апошнім выпадку ў методыцы выкладання гэтай дысцыпліны ў школе і, адпаведна, у сістэме школьнай гістарычнай адукацыі правамерна выкарыстанне педагагічна апраўданых, але ўжо састарэлых навуковых падыходаў. Безумоўна, што ў пэўнай ступені яны не адпавядаюць апошнім дасягненням метадалогіі гістарычнай навукі, аднак іх выкарыстанне дазваляе паспяхова рэалізаваць асноўныя задачы школьнай гістарычнай адукацыі. Многае ў вырашэнні гэтага пытання залежыць ад пазіцыі саміх выкладчыкаў гісторыі. На нашу думку, кароткі агляд эвалюцыі гістарычных ведаў і іх уплыву на школьную гістарычную адукацыю дапаможа выкладчыку знайсці ўласны адказ на пастаўленыя вышэй пытанні. Для гэтага разгледзім праблему суадносін гістарычнай навукі і школьнай гістарычнай адукацыі ў краінах Заходняй Еўропы.

Вядомы расійскі гісторык І. М. Іонаў [3, с. 18–22] вылучыў у кантэксце развіцця еўрапейскай гісторыі гістарычнай навукі наступныя этапы: 1) традыцыйнае грамадства Еўропы да эпохі Адраджэння і часткова — да эпохі Асветы; 2) ад эпохі Асветы да канца XVIII ст.; 3) XIX ст.; 4) з пачатку XX ст. да канца 60-х гг.; 5) 70–80-я гг. XX ст.; 6) 90-я гг. XX ст. — сучаснасць.

На першым этапе (да сяр. XVII ст.) панавалі тэалагічныя падыходы. Гісторыя

спасцігалася праз Свяшчэннае Пісанне, гісторыю царквы і хрысціянскіх дзяржаў. Пры гэтым яна выступала як абсалютны ідэал, як настаўнік жыцця і мела кананічны характар. Аб'ём вучэбнага матэрыялу быў абмежаваны. Адукацыйная і выхаваўчая функцыі гісторыі не падзяляліся, аднак перавага аддавалася выхаваўчай, у аснове якой ляжала фарміраванне ў школьнікаў маральных каштоўнасцей. Веды ўмацоўвалі веру, якая надавала сэнс працэсу навучання. На гэтым этапе гісторыя разглядалася як праява незямных звышнатуральных сіл. Такі падыход атрымаў назву *традыцыяналісцкага*.

На другім этапе (сяр. XVII — да канца XVIII ст.) пачалася імклівая секулярызацыя гістарычных ведаў і гістарычнай адукацыі ў цэлым. Гістарычная навука бярэ на сябе функцыю крытычнага асэнсавання гісторыі чалавецтва з пазіцыяй рацыяналізму. Ідэал розуму прыходзіць на змену ідэалу веры. Тэалогія гісторыі ператвараецца ў філасофію гісторыі. Але і на гэтым этапе гісторыя як школьны прадмет працягвае захоўваць сваё значэнне настаўніка жыцця і носіць выхаваўча-навучальны характар. У межах курса гісторыі цяпер вывучаюць не толькі кананічную хрысціянскую гісторыю, але і свецкую: антычную і сучасную. Аднак на гэтым этапе свецкая гісторыя працягвае вывучацца статычна, як нешта нязменнае і застылае ў часе. Пры гэтым вызначальная роля ў ёй адводзіцца дзейнасці гістарычных асоб, якія ў многім вызначаюць яе ход і гістарычны прагрэс. Гэты падыход атрымаў назву *экземплярысцкага*, бо ў аснове яго была пакладзена дзейнасць людзей-герояў, якія павінны стаць прыкладам для падростаючага пакалення.

На трэцім этапе (у XIX ст.) у Еўропе адбываецца крызіс экземплярысцкага падыходу да гісторыі. Мадэрнізацыя ўсіх бакоў грамадства, хуткія перамены ў ім прывялі да таго, што стала немагчымым вучыць жыць на гістарычных прыкладах з далёкага мінулага. Гісторыя перастае быць настаўнікам жыцця. Новай з'явай стала эвалюцыянісцкая мадэль гістарычнай навукі, якая паступова стала асновай гістарычнай адукацыі. Увага гісторыкаў была засяроджана на пазнанні законаў гісторыі як цэласнага прычынна-выніковага працэсу, на авалоданні навуковымі

метадамі пазнання. Вучоныя імкнуліся спасцігнуць сэнс і логіку гісторыі. На гэтым этапе ўзмацніліся пазіцыі *натуральна-гістарычнага* падыходу і сацыялогіі гісторыі, а мэтай гістарычнай адукацыі стала авалоданне цэласнай карцінай Сусвету.

Перадварэнне гісторыі ў навуку ў значнай ступені развяло гістарычную навуку і гістарычную адукацыю. З гісторыі як школьнага прадмета пачынаюць знікаць вобразы жывых людзей, а пераказ гістарычнага матэрыялу пачынае схематызавацца: значнае месца ў ім занялі прычына-выніковыя сувязі і заканамернасці гістарычнага працэсу. У сувязі з гэтым аб'ём зместу школьнай гістарычнай адукацыі пачынае перавышаць узровень разумных патрэбнасцей. У канцы XIX ст. упершыню ўзнікаюць дыскусіі, звязаныя з перагружанасцю школьнікаў і школьных падручнікаў фактычным і тэарэтычным матэрыялам, а праблема адбору зместу школьнай гістарычнай адукацыі, як і ў наш час, становіцца актуальнай.

На *чацвёртым этапе* (з пачатку XX ст. да канца 60-х гг.) многія гісторыі прыйшлі да высновы, што строга аб'ектыўнае пазнанне гісторыі незалежна ад самога гісторыка і культуры акаліччага яго свету немагчымае. Змена гістарычнай перспектывы азначае змяненне прадмета гістарычнага пазнання. Увагу заходніх гісторыкаў усё больш сталі прыцягваць не аб'ектыўныя законы гісторыі, а суб'ектыўныя матывацыі, якія вызначалі дзейнасць людзей мінулага (менталітэт, светапогляд, культурныя нормы). Пазіцыі тэорыі прагрэсу ў гістарычнай навуцы аслаблі. Гэты падыход атрымаў назву *гістарычнай культуралогіі*, які заняў месца гістарычнай сацыялогіі.

У другой палове XX ст. гэты падыход робіцца папулярным у гістарычнай адукацыі. Яго сімваламі сталі культуралогія і тэорыя лакальных цывілізацый. Чалавека ў школьным курсе гісторыі пачалі разглядаць не ў якасці ўзору для тых, хто вывучае гісторыю, а ва ўсёй яго індывідуальнасці з характэрнымі для яго пачуццямі, перажываннямі, светаўспрыманням, менталітэтам, якія абумоўлены прыналежнасцю да пэўнай цывілізацыі. Мэтай гістарычнай адукацыі на гэтым этапе становіцца ўсведамленне разнастайнасці свету цывілізацый і свайго месца ў ім, а таксама

засваенне базавых каштоўнасцей і нормаў культуры.

На *пятым этапе* (70–80-я гг. XX ст.) пазіцыі культуралагічнага падыходу да гісторыі ў Еўропе значна паслабелі. Пад уплывам постмадэрнізму яго паступова выцясняе *рызожны* падыход, прыхільнікі якога адмаўляюць наяўнасць сэнсу ў гісторыі. У гістарычнай навуцы робіцца акцэнт на «мікрагісторыю» (краязнаўства, гісторыю малых груп, сям'і), «вусную гісторыю» (праяўленне асабістай гістарычнай памяці людзей). Адною з галоўных выхаваўчых мэт школьнай гісторыі становіцца фарміраванне лакальнай ідэнтычнасці школьніка, яго прыналежнасці да пэўнага этнасу, пэўнай сацыяльнай групы, яго любові да «малой Радзімы».

На *шостым этапе* (90-я гг. XX ст. — нашы дні) еўрапейская гістарычная навука пад уплывам постмадэрнізму сутыкнулася з крызісам універсальных каштоўнасцей культуры, што прывяло да дэструктывных працэсаў, якія назіраюцца ў сучаснай гістарычнай адукацыі.

Названыя вышэй тэндэнцыі характэрныя пераважна для гістарычнай навукі і гістарычнай адукацыі ў краінах Заходняй Еўропы. З пачатку 90-х гг. яны пачалі шырока абмяркоўвацца і ўкараняцца ў краінах СНД, асабліва ў Расіі. Справа ў тым, што ў ёй было заканадаўча замацавана права агульнаадукацыйных устаноў на стварэнне ўласных адукацыйных праграм і права педагогаў на творчы індывідуальны падыход да пабудовы школьнай гістарычнай адукацыі [4, с. 3]. Такі ж плюралістычны і варыятыўны падыход да адбору зместу гістарычнай адукацыі і арганізацыі навучання гісторыі быў закладзены і ў канцэпцыі гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь, аднак на практыцы ён так і не быў поўнаасцю рэалізаваны, што ў многім абумоўлена іншымі нацыянальнымі і сацыякультурнымі ўмовамі ў параўнанні з Расіяй. Ва ўмовах шматнацыянальнай і полікультурнай Расіі варыятыўнасць і плюралізм у гістарычнай адукацыі непазбежны і ў пэўнай ступені апраўданыя.

У Беларусі гісторыя гістарычнай навукі і гістарычнай адукацыі маюць свае асаблівасці і спецыфіку. У прыватнасці, у канцы XX ст. і ў пачатку XXI ст. у нашай краіне дамінаваў і працягвае дамінаваць *гісторыка-сацыялагічны* падыход.

Большасць айчынных гісторыкаў, фармальна пагадзіўшыся з неабходнасцю выкарыстання розных метадалагічных падыходаў да даследавання і вывучэння гісторыі, фактычна засталіся ў межах традыцыйнай гісторыка-сацыялагічнай школы, заснаванай на фармацыйнай (марксісцкай) парадыгме развіцця грамадства. Разам з тым яны не могуць не ўлічваць асноўныя тэндэнцыі ў развіцці сусветнай гістарычнай навукі і ажыццяўляюць спробы спалучаць традыцыйную фармацыйную парадыгму даследавання гістарычнага працэсу з новымі метадалагічнымі падыходамі.

Спробы рэалізаваць такое спалучэнне найбольш яскрава праявіліся пры распрацоўцы ў нашай краіне школьных падручнікаў па сусветнай і айчыннай гісторыі. Выкарыстанне новых падыходаў станоўча адбылася на змесце школьнай гістарычнай адукацыі і развіцці метадалогіі гістарыч-

най навукі, у якой з'явіліся першыя грунтоўныя даследаванні, прысвечаныя праблеме канструявання гістарычных ведаў і пераводу іх у адукацыйныя і вучэбныя веды [5]. У аснову адбору зместу школьных падручнікаў пакладзена спалучэнне цывілізацыйнага і фармацыйнага метадалагічных прынцыпаў, а пры вывучэнні асобных раздзелаў і тэм — культуралагічнага і аксіялагічнага падыходаў да асвятлення гістарычнай рэчаіснасці [6, с. 4]. Такі рацыянальны падыход аўтараў падручнікаў да спалучэння разнастайных метадалагічных падыходаў, іх імкненне адысці ад абсалютызацыі адной з існуючых у свеце парадыгмаў гістарычнага працэсу стварае для настаўнікаў гісторыі магчымасці шырокага і ўсебаковага аналізу і тлумачэння вывучаемых у школе гістарычных фактаў, фарміравання ў вучняў разумення складанасці і шматграннасці асэнсавання сутнасці гістарычных падзей і працэсаў.

Літаратура

1. Гістарычная навукa і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь (новыя канцэпцыі і падыходы) : тэзісы дакладаў і паведамленняў Усебеларускай канф. гісторыкаў, Мінск, 3–5 лют. 1993 г. : у 2 ч. / рэдкал. : М. П. Касцюк (адк. рэдактар) [і інш.] — Мінск : Інстытут гісторыі АН Беларусі, 1993.
2. Канцэпцыя школьнай гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь / склад. : М. В. Біч [і інш.] // Настаўн. газ. — 1991. — 30 лістап.
3. Вяземский, Е. Е. Историческое образование в современной России / Е. Е. Вяземский, О. Ю. Стрелова, И. Н. Ионов. — М. : ВЛАДОС, 1997.
4. Федеральный закон «Об образовании». — М. : Просвещение, 1996.
5. Миницкий, Н. И. Методы построения научного и образовательного исторического знания / Н. И. Миницкий. — Минск : БГПУ им. М. Танка, 2006.
6. Гісторыя. Праграма для ўстаноў, якія забяспечваюць атрыманне агульнай сярэдняй адукацыі. — Мінск : Нар. асвета, 2003.

Из античной мудрости / авт.-сост. Н. А. Гончарова. — Минск, 2004.

Adolescēntis (adulescēntis) est majores natu vereri.

Цицерон

- Молодой должен почитать старших.
- Старших и в орде почитают.

Ad ossa coenae venire.

- Прийти к обеденным костям, т. е. прийти после обеда, опоздать.
- Прийти к шапочному разбору.